

Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği

Regional Income Inequality in Turkey

Alpay FİLİZTEKİN,¹ Murat Alp ÇELİK²

Bu araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun 1994 ve 2003 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri verileri kullanılarak Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin yapısı bölgesel bir perspektifle keşfedilmeye çalışılmıştır. Bölge düzeyinde, satın alma gücü paritesi, enflasyon, ve eşdeğerlik ölçeği düzeltmeleri yapılmış gelirler için ortalama, ortanca, standart sapma ve Gini katsayıları hesaplanmıştır. Türkiye’de farklı gelir dilimlerine mensup olan nüfusun bölgeler arasında nasıl bir dağılımı olduğu incelenmiştir. Hanelerin gelirleri altı ana gelir türüne ayrıştırılarak bölgelerdeki payları, ve bölgelerin Türkiye geneline olan katkıları sunulmuş, 1994-2003 zaman diliminde diğer ekonomik parametrelerin değişimi ile nasıl bir etkileşim içinde oldukları tartışılmıştır. Eşitsizliğin bölge içi ve bölgeler arası belirleyicilerini anlamak için varyans ayrıştırma analizi ve Pyatt eşitsizlik ayrıştırma analizi teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar sözcükler: Gelir eşitsizliği; bölgesel perspektif.

This paper investigates income inequality in Turkey from a regional perspective using the Turkish Institute of Statistics’ Household Expenditure and Income Surveys conducted in 1994 and 2003. The average, median and standard deviation of income along Gini coefficients are calculated at the regional level after controlling for purchasing power, regional inflation rates and equivalence scales. The distribution of population based on income groups over regions is analyzed. Differentiating six different major income types, the analysis attempts to understand the relationship between income generating activities and income inequality in specific years and discusses how changing economic conditions are related to the evolution of each income type at regional level. Furthermore, the study investigates within and between income inequality using variance decomposition and Pyatt income inequality decomposition techniques.

Key words: Income inequality; regional perspective.

Giriş

Gelir dağılımı her zaman için fazlasıyla ilgi çeken ve iktisadi düşüncede büyük ayrılıklara yol açan bir konu olagelmıştır. Bireyler arasındaki muazzam ekonomik eşitsizlikler daha eşitlikçi görüşlere sahip olanlar tarafından eleştirilirken, bunun ekonomik büyüme için gerekli bir önkoşul olduğunu düşünenlerce iyi bir gelişme olarak karşılanmıştır. Gelir eşitsizliği hangi sonuçlara sebep olursa olsun, bu eşitsizliğin sebeplerini ve yapısını anlamak, ne gibi farklı ekonomik değişkenlerle

bağıntılara sahip olduğunu bulmak ve bölgesel olarak dağılımının nasıl olduğunu keşfetmek faydalı bir uğraş olacaktır. 20. yüzyılın son on yılı boyunca gündemi büyük ölçüde dolduran makroekonomik istikrar ve enflasyon konuları, geçtiğimiz on yılın büyük bir kısmı boyunca sevindirici bir şekilde önemlerini kıyasla yitirdiler ve gündemdeki bu rahatlama ekonomik eşitsizlik konusunun ön plana çıkmasına izin verdi. Bu konu hakkında hararetli tartışmalar ve çok farklı yorumlar olduğu halde, bilimsel gerçeklere ışık tutan akademik çalışma-

¹Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye;
²Pennsylvania Üniversitesi, Sanat ve Bilimler Fakültesi, Philadelphia, PA, ABD

¹Sabancı University, Faculty of Arts and Social Sciences, Istanbul, Turkey;
²University of Pennsylvania, School of Arts and Sciences, Philadelphia, PA, USA

ların niceliği doyurucu bir seviyede olmaktan uzaktır. Bu kanaat özellikle Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin bölgesel yapısı ve belirleyicileri için geçerlidir. Bu sebeple, elinizdeki çalışmanın amacı, bölgesel etkileri özellikle vurgularayak ve ulaşılabilen en yeni verileri kullanarak Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin doğasını incelemektir. Umuyoruz ki, bu sonuçlar karar vericilere eşitsizlikle mücadele etmek için bölgesel politikalara ihtiyaç olup olmadığı konusunda kanaate varmada yardımcı olacaktır.

Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki sosyal ve ekonomik yaşamı derinlemesine etkileyen bir konu olması nedeniyle, birçok iktisatçı tarafından ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Dünya Bankası’nın Dünya Gelişim Raporu ve benzeri çalışmalarda yayınlanmış olan çok sayıda istatistiklerden de kolayca anlaşılacağı gibi, yüksek seviyedeki gelir eşitsizliğinin neden istenmeyen bir şey olabileceği hakkında insanın uzun uzadıya düşünmesi gerekmemektedir. Dünya nüfusunun ciddi ölçüde büyük bir kısmı açlık sınırının altında yaşamakta iken, çok küçük bir kesim dünya gelirinin oransız büyüklükte bir kısmına sahiptir. Aynı eşitsizlik resmi, bir ülkenin içerisinde yaşandığında, bunun sonucu genellikle sosyal ve siyasi gerginlik ve sürtüşmeler olabildiği gibi, ülkenin ekonomik büyümesi de bu durumdan ters yönde etkilenebilmektedir.

İktisadi düşünce tarihi boyunca defalarca yinelenen bir soru, gelir eşitsizliğinin istenmeyen yan etkilerine karşın kalkınma için gerekli olup olmadığıdır. Üretken bireylerin eniyi seviyede çalışmasını sağlayacak bir teşvik mekanizması, kaçınılmaz olarak belirli ölçüde bir gelir eşitsizliği yaratacaktır. Bu mekanizma toplumu genel olarak zenginleştireceğinden dolayı belirli seviyede bir eşitsizliğin tahammül edilmesi gereken bir sorun olması mantıklı bir çıkarım olabilir. 1950’li yıllarda, Kuznets’in bu konudaki görüşleri oldukça popülerdi. Kuznets’in önermesine göre gelişmekte olan ülkeler, tarım ekonomisinden endüstriyel ekonomiye geçişleri esnasında maaşlar ve tarım geliri arasındaki farklardan dolayı yüksek seviyede bir gelir eşitsizliğine tanık olabilirlerdi; fakat uzun vadede ülkelerin gelişimlerini tamamlamalarıyla beraber yüksek seviyedeki bu eşitsizliğin kaybolacağı öngörülmekteydi. Ancak ilerleyen yıllarda, Kuznets’in bu çıkarımına hem kusursuz borç piyasası varsayımını kullanmayan teorik modellerle (Kaelble & Thomas, 1991), hem de dünyadaki çok sayıda ülkeden toplanan verilerin ışığında gerçekleştirilen uygulamalı çalışmalarla (Deininger & Squire, 1998) karşı çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde rastlanan yüksek gelir eşitsizliği zaman içinde korunduğu gibi, birçok durumda gelişmiş kabul edilen ülkelerde bile eşitsizliğin

arttığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak anlaşılmıştır ki, gelir eşitsizliği problemi ekonomik büyüme ve endüstriyel ekonomiye geçiş sürecinin bir sonucu olarak kendiliğinden yokolmamaktadır, ve eğer çözülmek isteniyorsa devletler ve uluslararası örgütlerin aktif çalışmalarını gerektirmektedir.

Gelir eşitsizliğinin başka bir önemli boyutu ise kusursuz olmayan borç piyasalarının varlığında, en iyi olmayan bir yetenek ve eğitim harcaması tahsisine sebebiyet verebilecek olmasıdır. Birçok ülkede görüldüğü gibi, düşük gelirli ailelerden gelen bireylerin eğitim harcamaları için kredi sağlayabilmeleri, sonuç olarak elde edilen eğitimin teminat değeri düşük olduğundan çok güçtür. Sonuç olarak, düşük gelirli ailelere mensup yetenekli bireyler istenilenin altında bir eğitim almaktadırlar. Bu eksiklik aynı zamanda bu bireylerin de daha düşük bir gelire sahip olmalarına yol açtığı için, gelir eşitsizliğini bir sonraki nesile aktarmaktadır. Bu sebeple gelir eşitsizliğinin nesiller arası iletiminden bahsedilebilmektedir ve bu süreç zaman geçtikçe başlangıçta varolan gelir dağılımını sürdürebileceği gibi, kötüleştirilebilir de. Bundan kaynaklanan toplum için eniyi olmayan yetenek tahsisi doğrudan ülkenin genel üretkenliğini etkileyecektir, ve bu da elde edilebilecek olandan daha düşük bir reel büyüme oranına sahip olunması demektir.

Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin nedenleri yakın zamanda yukarıda sayılanlara benzer etkiler ile, TÜİK’in 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi (HGTHA) verileri kullanılarak TÜSİAD (2000) tarafından ve 2002 verilerinin de eklenmesi ile Duygan ve Güner (2006) tarafından incelenmiştir. Bu çalışmalarda, hane halkının eğitim seviyesi, boyutu ve diğer demografik değişkenlere odaklanılmaktadır. Diğer bir taraftan, gelir eşitsizliğine bölgesel etkiler TÜSİAD’nin raporunda incelenmiş olmakla beraber, bu incelemede diğer önemli ekonomik değişkenlerin etkilerinden yeterli soyutlama sağlanmamıştır. 2003 verilerinin de yayınlanmış olması gelir eşitsizliğinin bölgesel boyutunu daha kapsamlı bir biçimde incelemek için yeni imkânlar yaratmaktadır. Aynı zamanda geçmişte kullanılan yedi coğrafi bölgenin yerini İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) göre belirlenmiş bölgelerinin alması da, yeni bulgularla eskilerin karşılaştırılabilmesi için yeni istatistiklerin hesaplanmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma şu şekilde yapılandırılmıştır: Bölüm 2’de Türkiye’de gelir eşitsizliği konusunda şimdiye kadar yapılmış çalışmaların bulgularına ve uluslararası karşılaştırmaya yer verilmiştir. Bölüm 3 ve 4’te sırasıyla İBBS 1. düzey bölgeleri hakkında genel istatistikler, farklı gelir

Tablo 1. Türkiye’de gelir eşitsizliği hakkında geçmiş araştırmaların bulguları

Hane dilimleri	1963 (a)	1968 (b)	1973 (c)	1978 (d)	1983 (e)	1986 (f)	1987 (g)	1994 (h)	2002 (i)	2003 (j)
I. Dilim	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0
II. Dilim	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3
III. Dilim	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5
IV. Dilim	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9
V. Dilim	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,46	0,42

Kaynaklar

- (a) 1963 - Çavuşoğlu & Hamurdan, Gelir dağılımı araştırması 1963, Ankara, 1966.
 (b) 1968 - Bulutay, Timur & Ersel, Türkiye gelir dağılımı, Ankara, 1971.
 (c) 1973 - DPT, Gelir dağılımı 1973, Ankara, 1976.
 (d) 1978 - Celasun, M., Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1986.
 (e) 1983 - Celasun, M., Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1986.
 (f) 1986 - Esmer, Fişek & Kalaycıoğlu, Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyoekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, TUSİAD, İstanbul, 1986.
 (g) 1987 - DİE, 1987 Gelir dağılımı, Ankara, 1990.
 (h) 1994 - DİE, 1994 Hane halkı gelir dağılımı anketi sonuçları, Ankara, 1996.
 (i, j) 2002, 2003 - Duygan & Güner, Income and Consumption Inequality in Turkey: What role does education play?, 2006.

dilimlerine ait hanelerin nüfuslarının bu bölgeler içindeki dağılımı, ve gelir türlerinin bölgesel dağılımı konularında bulguları sunulmakta, ve kısa yorumlara yer verilmektedir. Bölüm 5’de bölgeler için hesaplanan eşitsizlik ölçülerine ve eşitsizlik ayrıştırma analizleri bulunmaktadır. Bölüm 6’da araştırmadan ulaşılabilecek sonuçlar, ve gelecekte daha derinlemesine incelenmeye değer konular tartışılmıştır.

Türkiye’de Gelir Eşitsizliği

Türkiye’de ülke çapındaki ilk gelir eşitsizliği araştırması Bulutay, Ersel ve Timur (1971) tarafından 1968 verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren gelir eşitsizliğinin ölçülmesi amacıyla veri toplama yöntemlerinde ve eşitsizlik göstergelerinin hesaplanması konularında farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu nedenle, farklı yıllar için elde edilen bulguları birbirleriyle karşılaştırmak çok doğru olmayacaktır. Yine de, bu bulguların genel bir özetini sunmak yararlı olacaktır (Tablo 1).

TÜSİAD ve Duygan ve Güner’in çalışmalarında, Türkiye’de yapılan önceki araştırmalardan farklı olarak, eşitsizlik ölçütlerini hesaplamak için eşdeğer yetişkin başına kullanılabilir geliri esas aldıklarının altını çizmek gerekir. Bundan önceki araştırmalarda, bireyler arası gelir eşitsizliğinden, haneler arası gelir eşitsizliği ölçülmektedir, bir başka deyişle, eski araştırmalarda hanede yaşayan kişi sayısı göz önüne alınmamaktadır. Her ne kadar yöntemsel farklılıklar büyük olsa da, son 40 yıl içinde gelir eşitsizliğinin azalması yönünde belirgin bir yönelim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bu yönelim son on yıl için daha belirsizdir.

Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin seviyesi hakkındaki bütün bu bulgular açıkça gösterdiği gibi, Türkiye diğer gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere oranla ciddi derecede yüksek bir gelir eşitsizliğine sahiptir. Tablo 2 Tür-

Tablo 2. Seçilmiş ülkelerin Gini katsayıları (2008)

Ülke	Gini	Kişi başı GSYİH (SAGP)
Japonya	24,9	31.267
Çek Cumhuriyeti	25,4	20.538
Macaristan	26,9	17.887
Almanya	28,3	29.461
Avusturya	29,1	33.700
Bulgaristan	29,2	9.032
Güney Kore	31,6	22.029
Fransa	32,7	30.386
İsviçre	33,7	35.633
Yunanistan	34,3	23.381
Mısır	34,4	4.337
İspanya	34,7	27.169
Avustralya	35,2	31.794
İngiltere	36,0	33.238
İtalya	36,0	28.529
Hindistan	36,8	3.452
Rusya	39,9	10.845
ABD	40,8	41.890
İran	43,0	7.968
Türkiye	43,6	8.407
Meksika	46,1	10.751
Çin	46,9	6.757
Malezya	49,2	10.882
Arjantin	51,3	14.280
Brezilya	57,0	8.402

kiye ile karşılaştırmada önemli olduğu düşünülen bazı ülkelerin 2007/2008 Dünya Gelişim Raporu’nda bildirilen Gini katsayılarını özetlemektedir (BMGP, 2008). Tekrar belirtmek gerekir ki, katsayıların hesaplanmasında kullanılan yöntemler ve verilerin toplanma tarihi ve biçimi ülkeler arasında değişmektedir ve bu nedenle yapılacak olma karşılaştırmalar da dikkatli olmak gerekmektedir. Yine de bu farklılıkların yaratmış olabileceği sapmalar, Türkiye’nin AB ve OECD ülkelerine kıyasla çok daha yüksek bir eşitsizlik seviyesine sahip olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir.

Öte yandan, Türkiye kendisine yakın kişi başına ortalama GSYİH rakamlarına sahip Meksika, Brezilya ve Çin gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, gelir eşitsizliği görece olarak düşük bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye gelir eşitsizliği konusunda varlığı tespit edilen iki ülkeler grubunun, yüksek kişi başı ortalama gelir ve düşük gelir eşitsizliğine sahip ülkeler ile düşük kişi başı ortalama GSYİH ve yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkeler, ortasında yer almaktadır.

Eşdeğerlik ölçekleri, hane gelirinin hanede yaşayan bireylere dağılımının ölçek ekonomilerine bağlı olduğunu varsaymaktadır. Kullanılan farklı eşdeğerlik tanımları ölçek ekonomilerinin doğası hakkında bazı farklı varsayımlar yapmaktadır. Bu çalışmanın hazırlanması sırasında farklı eşdeğerlik ölçekleri kullanılarak sonuçların nasıl değiştiği test edilmekle beraber, burada, Gini katsayıları ve diğer refah ölçütlerinin hesaplanmasında, sadece Eurostat eşdeğerlik ölçeği ile elde edilen sonuçlar verilmektedir. Nitekim, TÜİK de yayınladığı raporlarda Eurostat eşdeğerlik ölçeğini kullanmaktadır. Bu ölçek,

$$e = 1 + a(N^a - 1) + bN^c$$

formülü ile ifade edilir. Burada N^a , yetişkin sayısını, N^c ise hanede bulunan çocuk sayısını göstermektedir. a

ve b katsayıları ise ölçek düzeylerini göstermektedir ve sırasıyla 0,5 ve 0,3 olarak alınmışlardır.

Haneye dahil olan bireylerin kişisel gelirleri, hane nin toplam kullanılabilir gelirinin, o haneye ait olan eşdeğerlik ölçeği ile bölümü sonucu elde edilmektedir ve bu rakam her hane üyesi için aynıdır. Diğer eşdeğerlik ölçeklerinin nasıl hesaplandığına dair bilgiler ve bu ölçeklerle yeniden hesaplanmış olan istatistikler ekler kısmında bulunabilir. Son olarak, 15 ve üstü yaşlardaki bireyler yetişkin olarak kabul edilmiştir.

2003 yılı HGTHA verileri kullanılarak, eşdeğer yetişkin başına düşen ortalama kullanılabilir gelir, bu gelirin standart sapması, görel standart sapması ve Gini katsayıları, eşdeğerlik ölçeği olarak hane halkı sayısı, OECD, Eurostat ve Oxford ölçekleri kullanılarak hesaplanmıştır (Tablo 3). Tahmin edileceği üzere, düzeltmenin yapılmadığı verilerden elde edilen Gini katsayısı çok daha düşük seviyede bir gelir eşitsizliği bildirmektedir. Farklı ölçekler arasındaki değişiklik de beklendiği gibidir. Hane halkı büyüklüğünün ölçek olarak kullanılması, hane içinde hiç ölçek ekonomisi olmadığını varsaydığından eşitsizliği yüksek göstermektedir. Diğer ölçeklerin kullanılması sonucunda ise, varsayılan ölçek ekonomisi derecesi arttıkça, eşitsizliği gösteren Gini katsayısının azaldığı görülmektedir.

Bölgesel İstatistikler

Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin 1994’teki ve 2003’teki düzeylerini, ve bu iki tarih arasındaki değişimini incelemeye önce, Türkiye ekonomisinin bu süreçteki diğer önemli parametrelerinin nasıl değiştiği hakkında kapsamlı bir özet vermek yerinde olacaktır. Araştırmanın bu bölümünde, İBBS 1. düzeydeki bölgelerin genel istatistikleri verilerek bazı dikkat çekici değişimler vurgulanmaktadır.

Tablo 3. Farklı eşdeğerlik ölçekleri ile hesaplanmış istatistikler

Eşdeğerlik ölçeği	1994			
	Ortalama	St. Sapma	Görel St. Sapma	Gini
Hane Boyu	2.414	9.879	4,092	0,513
Oxford	3.321	12.489	3,760	0,495
Eurostat	4.210	15.098	3,586	0,485
OECD	5.025	17.393	3,461	0,478
	2003			
	Ortalama	St. Sapma	Görel St. Sapma	Gini
Hane Boyu	2.485	3.349	1,348	0,460
Oxford	3.371	4.268	1,266	0,440
Eurostat	4.229	5.176	1,224	0,429
OECD	4.973	5.955	1,198	0,420

Tablo 4. Bölgelerinin payları ve ortalama hane büyüklüğü

Kod	İBBS 1	Gelirdeki payı		Hane payı		Nüfus payı		Ort. hane büyüklüğü	
		1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003
TR	Türkiye	100	100	100	100	100	100	4,4	4,1
TR1	İstanbul	26	23	15	17	14	15	4,2	3,7
TR2	Batı Marmara	4	4	6	5	5	4	3,7	3,4
TR3	Ege	12	12	16	15	14	13	3,8	3,6
TR4	Doğu Marmara	7	9	8	9	8	9	4,2	4,0
TR5	Batı Anadolu	10	11	10	10	9	9	4,3	4,0
TR6	Akdeniz	11	13	12	13	13	13	4,5	4,0
TR7	Orta Anadolu	4	5	6	6	6	6	4,4	4,1
TR8	Batı Karadeniz	6	5	7	7	7	7	4,5	4,3
TR9	Doğu Karadeniz	5	4	6	4	6	4	4,8	4,2
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2	3	2	3	3	4	5,1	5,3
TRB	Ortadoğu Anadolu	6	4	5	4	6	5	5,7	5,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	6	6	7	7	10	10	5,7	5,9

Tablo 5. 1994 yılı gelir istatistikleri (2003 fiyatlarıyla ve SAGP düzeltmesi yapılmış olarak, TL)

Kod	İBBS 1	1994				
		Ortalama	Ortanca	St. Sapma	En az	En çok
TR	Türkiye	4,210	2,911	15,098	26	964,343
TR1	İstanbul	8,018	4,086	36,846	668	964,343
TR2	Batı Marmara	3,992	2,971	5,403	502	74,343
TR3	Ege	4,076	3,123	6,137	52	242,292
TR4	Doğu Marmara	3,997	3,240	4,205	97	79,793
TR5	Batı Anadolu	4,536	3,271	4,348	101	57,413
TR6	Akdeniz	3,805	2,913	10,686	197	472,039
TR7	Orta Anadolu	2,769	2,329	3,665	26	75,236
TR8	Batı Karadeniz	3,135	3,085	2,883	141	82,651
TR9	Doğu Karadeniz	3,569	3,258	9,827	329	265,450
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	3,617	3,416	4,172	365	158,973
TRB	Ortadoğu Anadolu	3,335	3,022	2,330	512	33,003
TRC	Güneydoğu Anadolu	2,143	1,759	2,267	88	34,451

Tablo 4'te görüldüğü üzere, bölgelerin Türkiye'nin toplam nominal hane kullanılabilir gelirindeki payları ile Türkiye nüfusundaki payları arasında doğrudan bir ilişki yoktur. 1994 yılında İstanbul ve Batı Anadolu bölgeleri, nüfuslarından daha yüksek oranda bir gelire sahipken, Ortadoğu Anadolu'nun her iki payının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Diğer dokuz bölge için ise bunun tersi söz konusudur. 2003 yılına gelindiğinde Batı Marmara, Doğu Marmara ve Doğu Karadeniz'in nüfus ve gelir payları birbirine yakınlaşırken, kalan bölgelerin durumlarında bir değişim gözlenmemektedir. Tahmin edilebileceği gibi, bu resmin çizilmesinde İstanbul ve Ankara gibi metropollerin, ve

bölgelerin üretim biçimlerinin ve bu bölgelerdeki gelir paylarının rolü vardır. Gelir türleri Bölüm 5'te daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Bir başka dikkat çekici nokta ise ortalama hane büyüklüğünün 1994'ten 2003'e genel olarak bir düşüş eğilimi sergilemesidir. Bu duruma tek istisna ortalama hane boyu 5,7'den 5,9'a çıkan Güneydoğu Anadolu bölgesi olmuştur. Bu demografik değişim, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ortalama hane kullanılabilir geliri olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 5 ve Tablo 6'da bölgeler itibarıyla hanelerin yıllık kullanılabilir gelirlerinin ait bazı istatistikleri ve-

Tablo 6. 2003 yılı gelir istatistikleri (2003 fiyatlarıyla ve SAGP düzeltmesi yapılmış olarak, TL)

		2003				
Kod	İBBS 1	Ortalama	Ortanca	St. Sapma	En az	En çok
TR	Türkiye	4,229	3,321	5,176	16	340,530
TR1	İstanbul	6,452	4,523	8,255	50	151,604
TR2	Batı Marmara	4,492	3,774	4,014	343	44,330
TR3	Ege	4,164	3,492	4,147	195	340,530
TR4	Doğu Marmara	4,584	3,605	5,977	198	200,966
TR5	Batı Anadolu	5,010	3,866	5,101	16	82,085
TR6	Akdeniz	4,270	3,285	4,610	91	91,318
TR7	Orta Anadolu	3,573	2,928	3,931	194	46,824
TR8	Batı Karadeniz	3,164	2,887	4,055	83	177,655
TR9	Doğu Karadeniz	3,722	3,329	3,141	320	61,577
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	3,102	2,787	2,704	366	27,845
TRB	Ortadoğu Anadolu	2,836	3,046	2,380	194	29,463
TRC	Güneydoğu Anadolu	2,130	1,820	2,103	97	36,656

ılmaktadır. Gelirler, bölgelerin aylık enflasyon tahminleri kullanılarak 2003 baz yılına göre düzenlenmiş ve yine TÜİK tarafından 2008 yılında açıklanmış olan satın alma gücü paritesi (SAGP) kullanılarak bölgesel düzeltmeye tabi tutulmuşlardır. Tüm değerler 2003 yılı fiyatları ile TL cinsindedir. Türkiye’de ortalama gelirin reel olarak çok artmamış görünmesinin sebebi hanelerin geçirdikleri demografik değişim ve kullanılan eşdeğerlik ölçeğinin sonucudur.

Türkiye genelinde ortalama gelir fazla değişmezken, ortanca gelir dikkat çekici bir artış göstermiştir. 1994 yılında Türkiye ortalamasının neredeyse iki katı bir ortalama gelire sahip olan İstanbul, 2003 yılında bu özelliğini kısmen kaybetmiş ve bu oran 1,5 seviyesine düşmüştür. Diğer birçok bölgede ortalama bölgesel gelirlerde iyileşme yaşanırken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde herhangi bir değişim gözlemlenmekte, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde ise diğer bölgelerin tam tersine bir düşüş görülmektedir. Bu değişiklikler sonucu, Türkiye’deki genel gelir dağılımında bir düzelleme görülse de, Güneydoğu Anadolu bölgesi ortalama gelirdeki sonuculuğunu korumaya devam etmiş, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri görece olarak gerilemişlerdir. Bu üç doğu bölgesinin Türkiye’nin geri kalanındaki genel yönelimden ayrılmış olmaları düşündürücüdür ve bunun nedenleri araştırmanın geri kalanında incelenecektir.

Ortanca gelir ele alındığında ise, İstanbul Türkiye’ye oranla 1994 yılından 2003 yılına geçen zaman süresinde en çok iyileşme yaşayan dördüncü bölge olmuştur. Buradan yola çıkarak, bu tarih dilimi boyunca İstanbul ile diğer bölgeler arasında bir yakınlaşma olduğu ka-

dar, İstanbul bölgesinin içinde de eşitsizliğin azalması açısından dikkat çekici gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Üç Doğu Anadolu bölgesi yine belirgin bir gerileme yaşarken, Batı Karadeniz bölgesinde de ortanca gelirin azaldığı görülmektedir. Bununla beraber Karadeniz’de yer alan bölgelerde bölge içi eşitsizliğin Türkiye’nin kalanından farklı bir çizgi izlediği iddia edilebilir. Ancak bütün bu istisnai durumlar, bölge içi eşitsizliğin Türkiye çapında azaldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Aynı kanıya (görelî ve göresiz) standart sapmaların ciddi biçimde düşüş eğiliminde olmasından da varılabilir.

Bölgesel Gelir Dağılımı

Gelir eşitsizliğini değerlendirme çalışmalarında klasik bir uygulama haneleri gelirlerine göre sıralayarak beş gelir dilimine ayırmak ve her gelir diliminin ortalama gelirlerini raporlamaktır. Araştırmanın bu bölümünde, bölgesel bir çıkarıma ulaşabilmek adına, haneler eşdeğerlik ölçeği ve satın alma gücü paritesi düzeltmeleri yapılmış gelirleri üzerinden, temsili ağırlıkları da göz önünde bulundurularak benzeri bir sıralamaya tabi tutuldu. Bunu takiben bölgeleri içinde beş gelir grubuna ayrıştırılmış olan hanelerin temsil ettikleri nüfusların dağılımını tablolastırıldı. Anlaşılabilirlik adına, Tablo 7’de bu nüfusların, bölgenin nüfusuna olan oranı da verilmektedir.

Tablo 8’de en düşük yüzde yirmilik dilimden (I) en yüksek yüzde yirmilik dilime (V) nüfusun dağılımı verilmiştir. 1994 yılında Türkiye’deki en alt gelir grubuna dahil olan nüfusun, bölgenin toplam nüfusuna oranının en yüksek olduğu bölgeler, Güneydoğu ve Orta Anadolu ile Doğu ve Batı Karadeniz bölgeleri olmuştur. Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri ise Türkiye

Tablo 7. İBBS1 bölgelerinde nüfusun hane gelir dilimine göre dağılımı

Nüfus (%)		Gelir Dilimleri - 1994				
Kod	İBBS 1	I	II	III	IV	V
TR	Türkiye	23	21	20	19	17
TR1	İstanbul	6	15	21	26	32
TR2	Batı Marmara	20	21	21	22	16
TR3	Ege	18	21	23	21	18
TR4	Doğu Marmara	15	21	25	21	18
TR5	Batı Anadolu	16	17	20	23	24
TR6	Akdeniz	27	23	18	17	15
TR7	Orta Anadolu	40	25	16	10	9
TR8	Batı Karadeniz	29	24	17	18	12
TR9	Doğu Karadeniz	31	23	21	14	11
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	19	20	24	22	14
TRB	Ortadoğu Anadolu	19	24	21	23	13
TRC	Güneydoğu Anadolu	52	24	12	8	4

Nüfus (%)		Gelir Dilimleri - 2003				
Kod	İBBS 1	I	II	III	IV	V
TR	Türkiye	26	21	19	18	16
TR1	İstanbul	8	17	21	25	28
TR2	Batı Marmara	14	20	24	26	17
TR3	Ege	21	24	20	18	17
TR4	Doğu Marmara	15	22	24	21	18
TR5	Batı Anadolu	18	19	19	21	23
TR6	Akdeniz	23	22	20	18	17
TR7	Orta Anadolu	28	28	22	14	9
TR8	Batı Karadeniz	38	23	17	13	9
TR9	Doğu Karadeniz	23	26	21	18	12
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	41	20	17	12	10
TRB	Ortadoğu Anadolu	43	21	15	14	7
TRC	Güneydoğu Anadolu	62	19	9	7	3

ortalamasına göre yüksek sayılamayacak değerlere sahiptir. 2003 yılına gelindiğinde ise bu iki bölgede ciddi bir değişiklik yaşanmış ve III., IV. ve V. gelir dilimlerine üye olan nüfusun oranında ciddi bir gerileme ile birlikte, bölgelerin nüfusunun çeyreğine yakın bir kitle en düşük gelir dilimine düşmüştür. Güneydoğu Anadolu bölgesi bu iki bölge kadar dramatik olmasa da, değişim konusunda onları yakından takip etmiş ve ülke içinde en kalabalık düşük gelir grubu barındırma özelliğini sürdürmüştür. Doğu Karadeniz bölgesinde ciddi sayılabilecek bir iyileşme yaşanırken, Batı Karadeniz, Güneydoğu Anadolu'ya yakın bir performans göstererek I. gelir dilimine dahil nüfus oranı en yüksek 4. bölge olmuştur. Orta Anadolu bölgesinde ise Doğu Karadeniz'e benzer bir şekilde, ciddi bir iyileşme gözlemlenmektedir.

Aynı tabloya V. gelir dilimi açısından baktığımızda ise İstanbul, Batı Anadolu ve Ege bölgelerinde orta sevi-

yede bir azalma yaşandığını görmekteyiz. Bu bölgelerin yüksek nüfusları da göz önüne alındığında, bu gelişme yüksek gelirli hanelerin metropollere ev sahipliği yapan bölgelerden Türkiye'nin geri kalanına kayma eğilimine dair işaretler vermektedir. Artışın yaşandığı bölgeler ise Batı ve Doğu Marmara ile Akdeniz bölgeleri olmuştur. IV. ve V. gelir dilimlerinin oranına aynı anda bakıldığında Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleri de ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin bölgesel ekonomik parametrelerinin 1994'ten 2003'e olan süreçteki değişimleri hakkında yukarıda edinilmiş kavrayışlara ek olarak, bölgeler içindeki gelir türlerinin de gelir dağılımında yaşanan gelişmeleri anlama konusunda yardımcı olacağı açıktır. Gelir türlerine göre eşitsizliği ayrıştırmanın yazında sıklıkla başvurulan bir yöntem olmasının yanı sıra, gelir türlerinin paylarının bölgeler düzeyinde incelenmesi, aynı

Tablo 8. İBBS1 bölgelerinde gelir tiplerinin bölge içindeki dağılımı (%)

		1994					
Kod	İBBS 1	Emek	Müteş.	Tarım	Faiz	Emekli	Diğer
TR	Türkiye	28	24	15	18	7	8
TR1	İstanbul	28	27	0	35	5	5
TR2	Batı Marmara	21	27	24	9	7	12
TR3	Ege	27	21	19	15	8	11
TR4	Doğu Marmara	33	19	19	12	8	10
TR5	Batı Anadolu	35	20	11	15	9	9
TR6	Akdeniz	25	29	18	12	6	9
TR7	Orta Anadolu	24	27	23	7	9	9
TR8	Batı Karadeniz	25	20	26	9	10	10
TR9	Doğu Karadeniz	16	29	24	9	6	15
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	27	21	34	8	4	7
TRB	Ortadoğu Anadolu	26	16	38	7	5	8
TRC	Güneydoğu Anadolu	36	21	22	11	5	5

		2003					
Kod	İBBS 1	Emek	Müteş.	Tarım	Faiz	Emekli	Diğer
TTR	Türkiye	36	19	8	16	13	8
TR1	İstanbul	41	19	0	23	10	6
TR2	Batı Marmara	27	16	17	15	15	9
TR3	Ege	33	17	10	16	16	8
TR4	Doğu Marmara	39	24	6	12	13	6
TR5	Batı Anadolu	38	16	5	16	15	9
TR6	Akdeniz	30	23	16	12	11	8
TR7	Orta Anadolu	30	22	10	13	15	10
TR8	Batı Karadeniz	31	17	16	12	17	8
TR9	Doğu Karadeniz	31	25	10	11	13	11
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	32	19	24	9	8	8
TRB	Ortadoğu Anadolu	44	19	10	12	8	8
TRC	Güneydoğu Anadolu	42	15	16	12	6	9

zamanda bu bölgelerin dinamiklerinin ardında yatan ekonomik faaliyetlerinin payları ve bu bölgelere olan gelir transferlerini de yansıttığından, bölgelerin eşitsizlik ve gelir seviyelerinde görülen düzenleri anlayabilmek açısından faydalı olacaktır.

1994 ve 2003 HGTHA verilerinde sunulmuş olan ferdi gelirler kazanç sebeplerine göre çok sayıda bileşene ayrılmıştır. Bu çalışmada gelir türleri altı ana başlık altında birleştirilmiştir. Bu grüplamanın nasıl yapılacağına karar verilirken, gelir türlerinin ekonomik doğalarının yakınlığı göz önünde bulundurulmuştur. Emek geliri bir bireyin yıl boyunca ana ya da yan işlerden kazandığı aynı ve nakdi tüm yevmiye ve maaş gelirlerinin toplamıdır ve emeğin yıl içindeki getirisini temsil eder. Müteşebbis geliri, tarım dışı her boyutta işletmeden elde edilmiş olan gelirlerin toplamıdır; ancak temettü ödemelerini kapsamaz. Tarım geliri, bireyin yevmiyeli

tarım işçiliği dışındaki tüm zirai faaliyetlerden elde ettiği gelirin toplamıdır ve tarımsal arazi ve hayvan sürülerinden elde edilen gelirin yanı sıra, ortaklıkların gelirlerini de kapsamaktadır.

Faiz geliri, bireyin geçmişte biriktirdiği varlığın getirisini olan (müteşebbis ve tarım geliri dışında) her türlü geliri kapsar. Vadeli mevduat faizi, temettü ödemeleri, gayrimenkullerden elde edilen kira geliri, borsa ve döviz piyasalarında elde edilen arbitraj karları ve izafi kira geliri kalemlerinin hepsi faiz geliri grubu altında birleştirilmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, bu tanımımızın geçmişte yapılmış olan araştırmalardan farklı olarak izafi kira gelirini de barındırmasıdır. İzafi kira gelirlerinin de, sayılmış olan diğer tüm gelir türleri gibi, geçmişte yapılan tasarrufların kişiye geri dönüşü olduğu varsayılmıştır.

Emekli geliri bireyin emekli maaşı olarak kazandığı

tüm gelirdir ve geçmişteki emek gelirinin bugüne aktarımı olarak değerlendirilmektedir ve TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerde varsayıldığı gibi kamudan özel kişilere transfer geliri olarak değerlendirilmemiştir. Sayılan gelir türlerinin altında listelenmemiş olan tüm gelirler altıncı bir tür altında toplanmışlardır. Bu türe giren gelirler büyük ölçüde bireylere burs ve devlet yardımı şeklinde ulaştırılan transfer ödemelerinden oluşmaktadır.

1994'ten 2003'e Türkiye genelinde gelir türlerinin paylarının değişimine bakıldığında, emek gelirinin toplam gelire oranının sıradışı bir biçimde arttığı görülmektedir; ancak ekonomik faaliyetlerin bu süreç içinde değişimi düşünüldüğünde beklenen bir gelişmedir. Benzer bir şekilde, emekli gelirleri aynı zaman aralığında neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu sonuçta Türkiye nüfusunun yaşlanmaya başlaması gerçeğinin yanı sıra, ücretli olarak çalışan nüfusun zaman içinde artmasının da payı bulunmaktadır. Uluslararası örnekler de göz önüne alındığında, Türkiye'nin iktisadi faaliyetleri gelişmiş ülkelerinkine yaklaştıkça, emek ve emekli gelirlerinin daha az da olsa yükselmeye devam etmeleri beklenen bir gelişme olacaktır.

Büyük ölçüde transfer gelirlerinden oluşan diğer gelirlerin oranı bu süre boyunca sabit kalırken, faiz gelirlerinin oranında ufak boyutta, müteşebbis gelirlerinin oranında ise orta boyutta düşüşler meydana gelmiştir. Tarım gelirlerinin oranı ise etkileyici bir düşüş ile yarılanmış ve emek gelirine göre neredeyse önemsiz bir seviyeye düşmüştür. Türkiye'nin tarım içi istihdamında eşit derecede bir düşüş olmaması, ana gelir kaynağı tarım olan haneler için gelir kaybı anlamına gelmektedir ve 1994-2003 arasındaki eşitsizlik değişimi düzenini açıklayan faktörlerden biri olması kuvvetle muhtemeldir.

Değişime bölgeler düzeyinde bakıldığında, emek gelirinin payının istisnasız olarak her bölgede arttığı görülmektedir. İstanbul, Ortadoğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri bu artışa önderlik ederken, 2003 yılı itibarıyla emek gelirinin payının en yüksek olduğu bölgeler İstanbul, Doğu Marmara, Batı, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu olarak gözükmektedir. İstisnai olarak düşük bir orana sahip bir bölge ise bulunmamaktadır. Müteşebbis gelirlerinde ise, Ortadoğu Anadolu ve Doğu Marmara bölgeleri dışında tüm bölgelerde bir düşüş yaşanmıştır. Tarım gelirlerinin oranı da ülke çapında bir düşüş yaşamış olsa da, bölgeler arasında çok büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. 1994'te tarım gelirinin oranı bakımından sondan dördüncü olan Akdeniz bölgesi, 2003'te baştan üçüncülüğe yükselerek, Türkiye'nin genel yöneliminden uzaklaşmış gözükmektedir.

Faiz gelirlerine bakıldığında ise 1994'teki İstanbul ile Türkiye'nin kalanı arasındaki büyük uçurumun, 2003 yılında aynı şekilde dramatik bir düzeltme ile yumuşadığı görülmektedir. Buna karşın, diğer tüm bölgelerin faiz geliri oranlarında farklı boyutlarda da olsa bir artış yaşanmıştır. Özellikle Batı Marmara ile Orta ve Ortadoğu Anadolu, büyük yükselişlerle Türkiye ortalaması değerlere yaklaşmışlardır. Emekli gelirlerinin oranında da ülke çapında bir artış olsa da, üç Doğu Anadolu bölgesindeki artış, diğer bölgeler görece çok daha az olmuştur.

Eşitsizlik Ölçüleri ve Eşitsizlik Ayrıştırma Analizi

Ekonomik eşitsizlik yazınında, herhangi bir dağılımı tek bir reel sayıya indirgeyen birçok eşitsizlik ölçüğü geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Bu çalışmada anlaşılması oldukça kolay ve gelir eşitsizliği yazınında oldukça sık kullanılması sebebiyle eşitsizlik ölçütü olarak Gini katsayısı tercih edilmiştir. Bilindiği üzere, Gini katsayısı Lorenz eğrisi grafiğinde kusursuz eşitlik çizgisi ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, kusursuz eşitlik çizgisinin altında kalan tüm alana oranına eşittir ve bu açıdan görselleştirmesi oldukça kolaydır.

Tablo 9'dan görülebileceği gibi, önceki bölümlerde iddia edilen gelir eşitsizliğinin 1994'ten 2003'e azaldığı kanaati, hesaplanmış olan Gini katsayısı değerleri tarafından da açıkça desteklenmektedir. Gini katsayısı söz konusu olduğunda, yüzde 5,6 oranında olduğu görülen düşüş ciddi bir rakamdır. Yine de bu iyileşmeyi vurgularken unutulmaması gereken bir gerçek de 1994 verilerinin ekonomik bir krizin yaşandığı aylarda toplanmış

Tablo 9. Bölgelerinin 1994 ve 2003 yılı Gini katsayıları (Eurostat Ölçeği ile)

Kod	Bölge	Gini	
		1994	2003
TR	Türkiye	0,485	0,429
TR1	İstanbul	0,574	0,447
TR2	Batı Marmara	0,419	0,354
TR3	Ege	0,420	0,380
TR4	Doğu Marmara	0,392	0,379
TR5	Batı Anadolu	0,418	0,420
TR6	Akdeniz	0,477	0,405
TR7	Orta Anadolu	0,437	0,377
TR8	Batı Karadeniz	0,397	0,411
TR9	Doğu Karadeniz	0,508	0,349
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,377	0,401
TRB	Ortadoğu Anadolu	0,339	0,400
TRC	Güneydoğu Anadolu	0,383	0,387

Tablo 10. Bölge içi ve bölgeler arası varyans ayrıştırma analizi

	Varyans ayrıştırma analizi				
	Toplam	Bölge içi	Bölgeler arası	Bölge içi (%)	Bölgeler arası (%)
1994	10,840	10,778	1,508	87,7	12,3
2003	5,528	5,424	1,047	83,8	16,2

olması ve 1990’lı yılları tam olarak yansıtmıyor olabileceğidir. Ancak, ortada bu derece büyük bir iyileşme varken bunun tamamının kriz tarafından yaratılmış olması iddia etmek de zordur.

Eşitsizliğin bölgeler içindeki durumuna baktığımızda, her iki dönemde de İstanbul’un eşitsizliğin en yüksek olduğu bölge olduğu görülmektedir. 1994’te İstanbul’un hemen ardından gelen Doğu Karadeniz bölgesi, eşitsizlik konusunda sıradışı bir düşüş yaşayarak 2003’te en düşük eşitsizliğe sahip olan bölge konumuna gelmiştir. 1994’ten 2003’e olan süreçte eşitsizliği bölgelerin geri kalanından daha az düşen ve sıralamada yükselen bölgeler ise Batı Anadolu, Batı Karadeniz, ve üç Doğu Anadolu bölgesi olmuştur.

Batı Karadeniz ile Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin oluşturduğu dördü grup Gini katsayılarının değişimi göz önüne alındığında yine dikkat çeken bölgeler olmuşlardır. Daha önceki bölümlerde gösterildiği üzere ortalama ve medyan gelirden performansları kıyasla kötü olan bu bölgelerde, düşük gelir sorununun yanı sıra, yüksek gelir eşitsizliği sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştır. 1994 tarihinde Türkiye’nin en düşük eşitsizliğe sahip bölgeleri olan Doğu Anadolu bölgeleri, 2003’te düşen gelirlerine rağmen en yüksek 5. 6. ve 7. Gini katsayılarına sahiplerdir. Batı Karadeniz ise sekizincilikten üçüncülüğe çıkmıştır. Eğer aşırı değişim oranları 1994 ve 2003 verilerinin toplanmasındaki yöntem farkından kaynaklanmıyorsa, geçen dokuz yıl içinde sayılan dört bölgenin ekonomik refah açısından ciddi bir kötüleşme yaşadığı iddia edilebilir. Bu yıllar arasındaki karşılaştırmanın hatalı olduğunu varsaysak bile, sadece 2003 yılına baktığımızda bu dört bölgenin hem düşük gelir, hem de yüksek gelir eşitsizliği sorunlarıyla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda bölgelerdeki kötüleşmelerin nedenlerinin araştırılması ve sorunların çözümlerine yönelik bölgesel politikalar uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye seviyesinde ve bölgeler düzeyinde eşitsizliğin ne gibi bir çizgi izlediği Gini katsayılarının incelenmesi ile görülebilse de, eşitsizliğin ne kadarının bölge-

lerin içindeki dağılımdan, ne kadarının ise bölgeler arası gelir farklarından kaynaklandığı anlaşılacaktır. Eşitsizliğin bu boyutunu da görebilmek için klasik varyans ayrıştırma analizi ve Gini katsayısının ayrıştırmasını yapmak için bir yöntem olan Pyatt’ın eşitsizlik ayrıştırma analizi kullanılmıştır.

Varyans ayrıştırma analizi ile, tüm hanelerin gelirlerinin toplam varyansı, bölge içi ve bölgeler arası varyans olarak ikiye ayrıştırılmıştır. Tablo 10’da verilen sonuçlar, 1994’ten 2003’e bölge içi eşitsizliğin toplam eşitsizlik içerisindeki payı azalırken, bölgeler arası eşitsizliğin payı artmıştır. Bir başka deyişle, her bir bölgenin kendi içinde eşitsizlik azalırken, bölgeler arasındaki farkların açıldığına dair bulgular vardır. Bu değişimin ardındaki neden İstanbul bölgesinde görülen ciddi seviyedeki eşitsizlik düşüşü olabilir. Ancak, yine de bölge içindeki eşitsizliğin, bölgeler arası eşitsizliğe göre çok büyük bir payı olması, genel politikalar yerine bölgesel politikalara ihtiyaç duyulup duyulmadığı sorusunu yanıtlayabilmek için yeterli bilgi vermemektedir.

Tablo 11’de ise Pyatt’ın eşitsizlik ayrıştırma analizinin sonuçları verilmektedir. Pyatt analizi, Gini katsayısını bileşenlerine ayırmaktadır. Varyans analizinde olduğu gibi, bölge içi ve bölgeler arası eşitsizliğin toplam eşitsizliğe katkısı incelenmektedir. Ancak, ayrıştırmanın doğası gereği, her iki katkı birbirlerinden tümüyle bağımsız olarak ifade edilemediğinden, her iki bileşenin ortak etkisi de örtüşme olarak verilmektedir. Bu analize göre hem bölge içi, hem de bölgeler arası eşitsizliğin toplam eşitsizliğe katkısının az bir oranda da olsa azal-

Tablo 11. Bölgeler düzeyinde Pyatt Gini katsayısı ayrıştırma analizi

	1994		2003	
	Katsayı	Oran (%)	Katsayı	Oran (%)
Bölgeler arası	0,182	37,52	0,155	36,15
Örtüşme	0,252	52,03	0,230	53,56
Bölge içi	0,051	10,45	0,044	10,29
Toplam	0,485	100,00	0,429	100,00

miş olduğu, örtüşmenin ise arttığı iddia edilebilir.

Her iki eşitsizlik ayrıştırma analizinin sonucu da, 2003 yılına gelindiğinde bölge içindeki farkların azalmaya başladığı, ancak bölgeler arasındaki farkların arttığını göstermektedir. Türkiye’de incelenen on yıllık dönem içerisinde, her ne kadar genel eşitsizlik kısmen azalmış olsa da bölgeler arasındaki farkın büyüdüğü söylenebilir. Bu durum, gelir dağılımı analizinde coğrafyanın daha önemli hale geldiğinin bir göstergesidir.

Sonuç

Bu çalışmada, bölgesel bir bakış açısından Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin yapısının anlaşılması amaçlanmıştır. Türkiye’deki eşitsizlik konusunda yapılmış olan geçmiş araştırmaların bulgularına göre, gelir eşitsizliği son kırk yıl içinde düşmüş olsa da 1990’lar ve 2000’lerin başında bu düşüş duraksamıştır. Bu çalışmada kullanılan hesaplamalar da diğer araştırmalarla aynı sonuçlara ulaşmıştır. 1994’ten 2003’e görülen ciddi düşüşe karşın, 2003’teki eşitsizliğin hala 1987’de ölçülmüş olan seviyeye çok yakın olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda, Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin seviyesi Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin seviyelerine göre çok yukardadır. Bunun yanı sıra bölgesel inceleme, eşitsizliğin seviyesi ile bu seviyenin değişiminin bölgeler arasında yüksek derecede farklılıklar gösterdiğini ve bölgelerin ortalama gelirleri ile eşitsizlik düzeyleri arasında belirgin bir bağıntı olmadığını ortaya koymuştur.

Batı Karadeniz ile Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1994’ten 2003’e hem Türkiye ortalamasına oranla ortalama ve ortanca gelirin düşüş yaşamış olması, hem de bu bölgelerdeki gelir eşitsizliğinin ciddi bir biçimde yükselmiş olması, bu bölgelerdeki yoksulluk ve açlık sınırlarının altında kalan nüfusun arttığını göstermektedir. Bu bölgelerdeki toplumsal refahın daha da fazla düşmesinin önüne geçilmesi için yeni politikalar izlenmesi gerekmektedir. Bu politikaları daha iyi tayin edebilmek için, bu değişim sürecinin nedenlerinin daha detaylı olarak incelenmesi gerekli olabilir.

Bu sonuçların yanı sıra, bölgeler arasındaki eşitsizlik farklarına eğitimin ve iş tecrübesinin katkısının da incelenmesi yararlı olacaktır. Emek geliri yüksek olan bölgelerde çalışanların ücretleri arasındaki farklılığın eşitsizliğe katkısının büyük olduğu tahmin edilmektedir. Aynı şekilde Timur, Bulut ve Ersel’in 1972 yılında iddia ettiği tarım gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisinin bugün de geçerli olup olmadığı da incelemeye değer bir konu

olarak göze çarpmakta, ancak tarım gelirlerinin toplam ülke gelirindeki payının gittikçe düşmesi nedeniyle, bu iddia artık güncelliğini yitirmiş olarak düşünülebilir. Tarımdaki gelirin azalmasına rağmen tarımdaki istihdamın eşit ölçüde azalmaması ise yeni bir sorundur. Aynı zamanda ortalama hane büyüklüğü istatistiklerine bakıldığında, geliri düşen kesimler ile hane büyüklüğü artışı yaşanan kesimlerin örtüştüğü görülmektedir. Bu nedenle, nüfus artışını yavaşlatmaya yönelik tedbirlerin gerekliliği de araştırılabilecek bir konudur.

Görüldüğü üzere, bu çalışma cevapladığından daha çok soruyu ortaya atmaktadır. Ancak, bu soruların yanıtlanması Türkiye’yi gerek bir bütün olarak ve gerekse bölgesel olarak daha yüksek refah seviyelerine taşıyacak olan politikaları keşfetmede son derece yararlı olacağı inancındayız. 1994 ve 2003 verilerinin bağlantılarını keşfetmek amacıyla yaptığımız bu araştırmanın konuyla ilgili kişi ve kurumlar için yararlı olmasını ve bu araştırmanın Türkiye’de bölge ve gelir eşitsizliği odaklı yeni çalışmalar yapılmasına yönelik bir motivasyon sağlayacağını umuyoruz.

Teşekkür

Çalışmaya katkılarından dolayı, 11. Bölge Planlama Kongresi katılımcılarına, derginin yardımcı editörlüğünü yapan Yiğit Evren’e ve çalışmayı değerlendiren iki hakeme teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Bulutay, T., Ersel, H., Timur, S. (1971). Türkiye gelir dağılımı 1968. Ankara: Sevinç Yayınları.
- Deininger, K., Squire, L. (1998). New ways of looking at old issues: inequality and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 57, pp. 259-87.
- Duranton, G., Monastiriotis, V. (2002). Mind the gaps: the evolution of regional earnings inequalities in the U.K., 1982-1997. *Journal of Regional Science*, Vol. 42, pp. 219-56.
- Duygan, B., Güner, N. (2006). Income and consumption inequality in Turkey: what role does education play? In S. Altug & A. Filiztekin, *The Turkish economy: the real economy, corporate governance and reform*. New York: Routledge Press.
- Kaelbe, H., Thomas, M. (1991). *Income distribution in historical perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience and earnings*. New York: National Bureau of Economic Research.
- TÜSİAD (2000). Türkiye’de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk: Avrupa Birliği ile karşılaştırma. İstanbul: TÜSİAD.
- BMGP (2008). Human development report. URL <http://hdrstats.undp.org/indicators /146.html>, [Erişim tarihi: 10.06.2009].

EKLER

Gini Katsayısı ve Eşdeğerlik Ölçeklerinin Hesaplanması

Hane Büyüklüğü Eşdeğerlik Ölçeği: N

OECD Eşdeğerlik Ölçeği: N^e

Oxford Eşdeğerlik Ölçeği: $1+0.7N^a+0.5N^c$

N , hanede yaşayan kişi sayısını; N^a , hanedeki yetişkin sayısını ve N^c ise hanedeki çocuk sayısını göstermektedir. Birçok çalışmada ortak olarak kullanılan katsayı değerleri ise $e=0,5$, $a=0,7$ ve $b=0,5$ ’dir. Metinde sözü edilen karşılaştırmalar bu varsayımlar ile yapılmıştır.

Gini Katsayısı:

$$G = \frac{1}{2n^2\mu} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|$$

Formülde Y_i , i grubunun ortalama gelirini; μ , toplam ortalama geliri; ve n gelir dilimi sayısını göstermektedir. Gini katsayısı, gelir dilimleri arasındaki farkların ortalamasının, doğrudan aritmetik ortalamaya oranının yarısını göstermektedir.

Tablo A.1. İBBS1 bölgelerinin 1994 ve 2003 yılı Gini katsayıları (Oxford Ölçeği ile)

Oxford		Gini	
Kod	İBBS 1	1994	2003
TR	Türkiye	0,495	0,440
TR1	İstanbul	0,585	0,460
TR2	Batı Marmara	0,424	0,359
TR3	Ege	0,428	0,390
TR4	Doğu Marmara	0,396	0,383
TR5	Batı Anadolu	0,426	0,430
TR6	Akdeniz	0,484	0,411
TR7	Orta Anadolu	0,444	0,382
TR8	Batı Karadeniz	0,402	0,420
TR9	Doğu Karadeniz	0,519	0,361
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,384	0,412
TRB	Ortadoğu Anadolu	0,347	0,414
TRC	Güneydoğu Anadolu	0,393	0,401

Tablo A.2. İBBS1 bölgelerinin 1994 ve 2003 yılı Gini katsayıları (OECD Ölçeği ile)

OECD		Gini	
Kod	İBBS 1	1994	2003
TR	Türkiye	0,478	0,420
TR1	İstanbul	0,568	0,437
TR2	Batı Marmara	0,418	0,353
TR3	Ege	0,415	0,373
TR4	Doğu Marmara	0,396	0,382
TR5	Batı Anadolu	0,411	0,413
TR6	Akdeniz	0,469	0,406
TR7	Orta Anadolu	0,435	0,382
TR8	Batı Karadeniz	0,395	0,398
TR9	Doğu Karadeniz	0,505	0,338
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,370	0,392
TRB	Ortadoğu Anadolu	0,337	0,384
TRC	Güneydoğu Anadolu	0,389	0,375

Tablo A.3. İBBS1 bölgelerinin 1994 ve 2003 yılı Gini katsayıları (Hane Büyüklüğü Ölçeği ile)

Hane boyu		Gini	
Kod	İBBS 1	1994	2003
TR	Türkiye	0,513	0,460
TR1	İstanbul	0,605	0,481
TR2	Batı Marmara	0,436	0,370
TR3	Ege	0,443	0,410
TR4	Doğu Marmara	0,406	0,392
TR5	Batı Anadolu	0,441	0,450
TR6	Akdeniz	0,496	0,425
TR7	Orta Anadolu	0,459	0,396
TR8	Batı Karadeniz	0,412	0,436
TR9	Doğu Karadeniz	0,540	0,381
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,396	0,432
TRB	Ortadoğu Anadolu	0,363	0,436
TRC	Güneydoğu Anadolu	0,414	0,425